

HURSÁN SZABOLCS

Batthyány Lajos kancellár és kéziratai

Bevezetés

Talán nem túlzás, ha Batthyány Lajos Ernőt (1696–1765), utolsó nemzeti nádorunkat a magyar történelem korszakos személyiségeként minősítjük, ugyanakkor működése, életének részletei csak nagyon kevésbé ismertek a magyar történettudomány számára is. A mulasztást pótolhatja a Batthyány Lajos könyves műveltségének megismerését célzó kutatás, amelyen belül sajátos területet jelentenek a Batthyány Lajoshoz kapcsolódó kéziratok. A Batthyány Lajoshoz köthető kéziratok csoportjának körvonalazásával nemcsak kulturális preferenciáit, hanem életét és működését is jobban megismerhetjük. A tanulmányban három nagy budapesti gyűjtemény, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Batthyány Lajoshoz kapcsolódó kéziratos anyagát vesszük számba, a teljesség igénye nélkül. Természetesen nem célunk a Batthyány Lajos életében kezéből kikerülő vagy kezében megforduló valamennyi iratot számba venni (az MNL OL anyagát tekintve egy ilyen törekvés nyilvánvalóan lehetetlen is lenne), hanem a Batthyány Lajost övező kéziratos anyag vagy Batthyány élete megismerésének szempontjából sajátos jelentőségűnek ítélt iratok bemutatására törekszünk, eltekintve a hivatali működése (kancelláriai, nádori, főispáni) során keletkezett iratanyag részletekbe menő áttekintésétől.

*Batthyány Lajos MTA Könyvtárában levő katalógusa
és annak kéziratai*

A Batthyány Lajos személyéhez kapcsolódó kéziratos anyag megismeréséhez az MTA Könyvtárában levő könyvkatalógusát tekintjük kiindulópontnak.¹ Az 1743-ból származó katalógus a rohonci és kisbéri Batthyány-

¹ MTAK Kézirattár, Könyvészet 2-rét 11. HURSÁN Szabolcs (2019a), Batthyány Lajos nádor (1696–1765) katalógusa különös tekintettel a magyar vonatkozású és antik anyagra, valamint a Theologici szakra. *Magyar Könyvszemle* 135, 2. 138–172. <https://doi.org/10.17167/mksz.2019.2.138-172>.

könyvtárak 1838–1839-es adományozásával került a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába.² A katalógus egy bécsi könyvtár 1143 tételnyi (2163 kötet) nyomtatott művének, valamint 89 kéziratának (97 kötet) a leírását tartalmazza. Az anyag hét szakrend szerint került besorolásra, melyek közül az utolsóban szerepelnek a kéziratok: Theologici, Geographici, Historici, Politici, Juridici, Miscellanea, Manuscripti.

Toldy Ferenc a Magyar Tudós Társasághoz került rohonci könyvállomány kezdeteit a Batthyány Lajos által gyűjtött könyvekre vezette vissza,³ mégpedig mindenekelőtt könyvkatalógusa alapján.⁴ Az MTA Könyvtár Kézirattárában és törökbálinti raktárában levő könyvanyag tüzetes áttekintése során azonban arra derült fény, hogy a könyvtár állományában gyakorlatilag nem azonosítható a Batthyány Lajos könyvtárának katalógusával megfeleltethető kötetek csoportja. Hasonló mondható el a katalóguson szereplő kéziratokról, pedig Toldy a rohonci könyvanyag Batthyány Lajoshoz köthető eredetével kapcsolatban éppen a kéziratokról teszi a legkonkrétabb említést: „*A kéziratok között találtunk [...] számos kiadatlan országgyűlési s bizottmányi naplókat, egykor Batthyány nádor tulajdonait, s így más példányok felett hiteleseket.*”⁵ Habár Batthyány Lajos katalógusának kéziratjai között szerepelnek ebbe a leírásba eső tételek, az MTA Könyvtárában a katalógussal megfeleltethető kéziratok közül sem az 1723-as,⁶ sem az 1729-es évre⁷ vonatkozó országgyűlési iratok nem utalnak nyomot akár a katalógushoz, akár a Batthyány Lajos személyéhez való tartozásra.⁸ Ezzel szemben a kisbéri Batthyány-könyvtár 1813-as katalógusához köthetően

² F. CSANAK Dóra (1958), *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig: 1826–1849*. Budapest, MTAK; HURSÁN Szabolcs (2020), Batthyány-könyvtárak adományozása a Magyar Tudós Társaságnak 1838–39-ben. In RÓZSA Sándor (szerk.) (2020), *Doktoranduszok VII. és VIII. konferenciájának tanulmányai*. Eger, Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 81–102.

³ „[A rohonci könyvállomány] [s]zakjai a hittudomány, philosophia és nevelés, mathematicai és hadi tudományok, bővebb a törvénytudomány, legnagyobb részt még a nádor szerzeménye, s így főleg csak irodalom-történeti tekintetben érdekes [...]” [TOLDY] SCHEDEL Ferenc (1846), *Az academiai könyvtár rövid története s mibenléte. E’ könyvtár ünnepélyes megnyitásakor dec. 23. 1844*. In *A Magyar Tudós Társaság évkönyvei 1842–1844 (7)*, 88. „T[udni]. i[lilik]. a meny nyiben nyomába akadhattam eredetének [a rohonci könyvtárának], gr. Batthyány Lajos nádor kezdé azt szerezni ez előtt egy századdal; s a régi nagy munkák folio és negyedrébten többnyire ez időből vannak [...]” Toldy a Tudós Társaságnak írt 1839. május 20-i jelentésében. MTAK Kézirattár RAL 61/1839.

⁴ „Batthyány Lajos a nádor veté meg annak [a rohonci könyvtárnak] alapját egy századdal előbb, mint lajstroma bizonyítja.” TOLDY 1846: 88.

⁵ TOLDY 1846: 88.

⁶ *Acta Diaetae 1722–1723*. MTA Kézirattár, Jogtan Orszgy. 2-rét 83; *Diaetalia 1721, 1722, 1723*. MTA KIK Kézirattár, Jogtan Orszgy. 2-rét 87.

⁷ *Acta Diaetalia 1729*. MTA KIK Kézirattár, Jogtan Orszgy. 2-rét 84.

⁸ Persze teljességgel nem zárható ki, hogy ezek eredete valamiképpen Batthyány Lajoshoz és a katalógusához kötődik.

találunk országgyűlési iratokat az MTA Könyvtár anyagában,⁹ mely dokumentumok azonban a Batthyány Lajos katalógusában nem szereplő 1681-es, 1741-es és 1764–65-ös országgyűlésekre vonatkoznak.¹⁰ Elképzelhető, hogy Toldy ezeket a kéziratokat kötötte Batthyány Lajos személyéhez és valójában nem ismerte a katalógus anyagával megfeleltethető dokumentumokat. Megerősíti e feltevést, hogy a rohonci könyvtár Toldy által konkrétan említett más dokumentumai¹¹ vagy nem köthetők a Batthyány-könyvadományhoz kapcsolódó katalógusok (Sigismund Joachim von Trauttmansdorff [1636–1706] hadvezér XVII. század végi naplója),¹² vagy (mint Forgách Ferenc [1530–1577] *Commentarii*-ja és Kézai Simon műve, a *Chronicon*)¹³ eredetileg a kisbéri gyűjteményből származnak és innen kerültek Rohoncra 1817-ben.¹⁴

Habár az MTA Könyvtárában nem beszélhetünk olyan kéziratokról, amelyeket Batthyány Lajoshoz tartozóként azonosíthatunk, a katalóguson szereplő tételeket számba tudjuk venni. Elöljáróban fontos elmondani, hogy a címek igencsak szűkszavúak és csak hozzávetőlegesen tájékoztatnak az általuk leírt dokumentumok tartalmáról. A kéziratok bemutatását érdemes a Batthyány Lajoshoz és más családtagokhoz köthető dokumentumokkal kezdeni. Kiemelkedő jelentőségű irat a Batthyány Lajos apja, Batthyány II. Ádám (1662–1703) és Patachich Boldizsár (1663–1719) közös munkája eredményének tekinthető politikai tervezet, a *Proiectum de noviter instituenda rei publicae Hungaricae administratione quantum legibus patriae minus disconveniret*.¹⁵ A Batthyány II. Ádámhoz köthető másik tétel a leve-

⁹ MTAK Kézirattár, 2-rét 2. XIV. Bibliothecae Majoris Libri latini.

¹⁰ Az 1764–65-ös országgyűléshez kapcsolódó, jelenleg csak mikrofilmen található kézirat (Incltyi Regni Hungariae Partiumque eidem adnexarum anno 1764/65 Posony Celebratorium Comitiorum Acta publica cum diario. MTAK Kézirattára, Disművek 274; A 19/V) látszik is a kisbéri könyvtárhoz köthető címke nyoma (a hivatkozott kisbéri katalógus első tétele volt).

¹¹ „A kéziratok közt találtuk Trauttmansdorf Zsigmond fő hadi vezér’ eredeti naplóit a’ XVII. század’ végéről, Káza Simon’ kronikonja és Forgách’ Commentárjainak hihetőleg az eszterházi codexekből vett másait [...]” TOLDY 1846: 88.

¹² Az MTA Könyvtárában megtalálható a Tört. napló 4-rét 13. jelzetten.

¹³ A két kézirat említését a kisbéri nagykönyvtár latin anyagának 1813-as katalógusán találjuk: MTAK Kézirattár, 2-rét 2. XIV. Bibliothecae Majoris Libri latini.

¹⁴ A rohonci és a kisbéri gyűjtemény képét alapvetően meghatározta az a válogatás, amelyet Batthyány Antal József (1762–1828) utasítására hajtottak végre (1817). Ekkor a kisbéri könyvtár több ezer kötetét szállították Rohoncra. Erről: HURSÁN Szabolcs (2022), A kisbéri Batthyány-könyvtár. Az 1838-ban a Magyar Tudós Társaságnak adományozott állomány rekonstrukciója és bemutatása. *Fons* 29, 4. 421–460.

¹⁵ Az arisztokrácia rendi nézőpontját tükröző tervezetről: DONÁTH Regina (1968), Egy magyar főúr tervezete az ország rendezésére a Török Hódoltság után. In *Az ELTE Egyetemi Könyvtár évkönyvei* 4, Budapest, ELTE. 291–306; VARGA J. János (2010), Die Notwendigkeit zur Neu-einrichtung Ungarns nach der Türkenzeit (Einleitung). In János KALMÁR – János J. VARGA (Hrsg.) (2010), *Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn (1688–1690)*, Stuttgart, Franz Stei-

leinek egy jegyzéke (*protocollum*).¹⁶ Egy másik tétel Batthyány II. Ádám apja, Batthyány Kristóf (1637–1685) leveleinek valamiféle gyűjteményére utal.¹⁷ A Batthyány Lajos apjához és nagyapjához kötődő iratok a könyvtár egésze kapcsán is felmerülő azon kérdés kapcsán nyernek különös jelentőséget, hogy a katalóguson szereplő anyag mennyiben származhat a Batthyány Lajost megelőző generációktól. Batthyány Lajos neve öt tétel leírásában szerepel. Az egyik¹⁸ jelölheti az 1713-as, *Harmoniae Juris Hungaricum cum Jure Civili* című,¹⁹ Bécsben megvédett jogi disszertációját vagy téziszfüzetét is, ezenkívül két egyáltalán nem részletezett, valamint egy olasz nyelvű és egy fizikáról szóló kézirat szerzőjeként szerepel. Találhatók a Batthyány Lajos által a katalógus keletkezése idején ellátott, kancelláriai munkakörhöz kapcsolódó jegyzőkönyvek is.²⁰ Egy kézirat címe szerint a másik nagy dikasztérium a Helytartótanács ügyrendjét tárgyalta.²¹ Ez nem csak azért lehetett fontos Batthyány Lajosnak, mert a Helytartótanács szoros kapcsolatban állt a Kancelláriával, hanem mert fia, Batthyány Ádám Vencel (1722–1787) is ennél a kormány szervnél töltött be tisztséget.²² Az iratok közül kiemelkedik Batthyány Lajos másik fia, József (1727–1799) német nyelvű Cornelius Nepos-fordítása,²³ hiszen ha konkrét kézírathoz nem is, de levéltári említéshez tudjuk kapcsolni. Batthyány József 1742. november 24-i bécsi levelében számol be bátyjának, Ádámnak arról, hogy Nepos német fordításával már elkészült, és már a latin fordításon dolgozik.²⁴ Ehhez kapcsolódóan lehet említeni az akkor 16 éves Batthyány József 1743. januári levelét is.²⁵ A levél első, francia részében arról ír testvérének (minden bizonnyal szintén Ádámnak), hogy apja, tehát Batthyány Lajos

ner Verlag, 2010. 9–77. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, 39.). 44–47.

¹⁶ *Protocollum L[itte]rar[um] Comit Comit Adami de Batthyán Ab Ao. 1692. usque 1719, vol. I. in fol.*

¹⁷ *Epistolare Diversarum materialium, Christophori de Batthyán, vol. I. in fol. S. I. C. 5.*

¹⁸ *Theses ex universo Jure Comit Ludov. de Batthyán, vol. I. in 4to S. I. D. 24.*

¹⁹ OSZK Fol. Lat. 2575.

²⁰ *Protocolli Cancellariae Hungaricae Continuatio, vol. II. in fol. S. I. A. 1–2.*

²¹ *Process-Ordnung vor Stadthalterey, vol. I. in fol. S. I. C. 9.*

²² Batthyány Ádám Vencel 1742–1750 és 1759–1760 között volt tanácsos a Helytartótanácsban. EMBER Győző (1940), *A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*. Budapest, M. Kir. Országos Levéltár. 199.

²³ *Exercitia Germanica ex Cornelio Nepote, vol. III. in 4to opus Comitis Josephi de Batthyán S. I. D. 12–14.*

²⁴ „Hogy azonban tanulásomban való gyakorlásom is nyilván legyen Uram Batyámnál, jelenem, hogy Cornelium Neptem már egészben német nyelvre fordítottam, s-most szinte Déak fordításában munkálodom. Ezzel magamot további Atyafiuságos szeretetiben ajánlom, és állandó tisztelettel maradok. Méltóságos Groff Kedves Bátyám Uramnak. Igaz szível szerető engedelmes Öecse Groff Batthyani Joseph Bécs, 24. novembr. 1742.” HU-MNL-OL-P 1314. 59783.

²⁵ HU-MNL-OL-P 1314. 66111.

örömmel vette a neki küldött három kötet Cornelius Nepos, amelyet újra el fog olvasni.²⁶ A levélhez tartozó februári, német nyelvű csatolmányban (mely gyakorlatilag az apjához szóló, az elkészült német fordítás kapcsán írt dedikáció) azt írja, hogy szintaxistaként és kezdő poétistaként Nepos németre fordításával foglalatosságot.²⁷ A Batthyány József által fordított munka minden bizonnyal a híres római és főleg görög férfiak életrajzait tartalmazó *De viris illustribus*.

Több történelmi tárgyú, azon belül is magyar vonatkozású kézirat leírása is szerepel a katalógusban. Figyelemreméltó I. (Hunyadi) Mátyás magyar király leveleinek egy gyűjteménye.²⁸ A Batthyányak Mátyás-kultuszának Buzási Enikő szentelt külön tanulmányt, különös tekintettel Batthyány Lajos apja, Batthyány II. Ádám személyére vonatkozóan.²⁹ Érdekes kérdés, hogy pontosan mit jelölhetett a *Comitiorum Hungaricorum Prima incunabula* tétel. A Kolinovics Gábor (1698–1770) történelmi művét jelölő tétel sajátossága,³⁰ hogy az egyetlen olyan a katalógusról, amelynek megfelelőjét a kisbéri könyvanyag katalógusai között is felleljük.³¹ A történelmi mű kéziratát ugyanakkor nem találjuk az MTA Könyvtárában, viszont az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban van megfelelő példány.³² Sajátos érdeklődésre utaló csoportot képeznek a svájci tematikájú kéziratok. Heinrich Bullinger (1504–1575) *Tiguriner Chronik* című művének két kézirata³³ mellett egy harmadik tétel középpontjában is Zürich városa áll,³⁴ továbbá még egy svájci történelmi tárgyú mű is szerepel.³⁵ Különleges irodalmi orientáció nyomát mutatja – a hellenisztikus kor Alexandriájában készült –

²⁶ „[...] vous marquant que mons: notre tres chere Pere, s’ait rejoui de ces trois livres du Cornelius Nepos, disant qu’il les relira [...]”

²⁷ Ami arról is ír, hogy a nyelv hasznán kívül milyen haszonnal jár a régi idők követésre sarkalló hőstetteinek megismerése is: „[...] welche in übersezung nicht allein dei nutzbarkeit diser sprach sondern auch die darinnen begriffene helden thaten zu nachfolgung sich vorgestellet hat [...]” HU-MNL-OL-P 1314. 66111/a.

²⁸ *Matthiae Corvini Regis Hungariae, L[ittera]rum collectio, vol. I. in 8vo S. I. D. 31.*

²⁹ BUZÁSI Enikő (2007), Aktualitás és történeti hagyomány a 17. század végén: a Mátyás-kultusz a Batthyányak családi reprezentációjában. *Művészettörténeti Értesítő* 56, 1. 115–138. <https://doi.org/10.1556/muvert.56.2007.1.9>.

³⁰ *Colinovich historia rerum Hungaricarum, vol. I. in fol. S. I. B. 7.*

³¹ Említését a kisbéri nagykönyvtár 1813-as katalógusán találjuk: *Historia Hungariae a Kolinovits MS I. MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 2. XIV. A kézirat 1817-ben elkérülte a Rohoncra szállítást.*

³² *Commentariorum de Rebus Hungaricis Libri XIII.* Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Ms I. 74. A kisbéri könyvtár és Esztergom között Batthyány Lajos fia, Batthyány József esztergomi érsek személye jelent közös pontot.

³³ *Chronica Heinrich Bullingers von d. Tigurinum und der Stadt Zürich Sachen, vol. II. in fol. és 20. Chronica Müh. (!) Bullingeri, vol. I. in fol.* A név itt minden bizonnyal elírás.

³⁴ *Geschlechter Buch, das ist verzeichnis aller deren, so in der Stadt Zürich des Regent geführt haben, vol. I. in fol.*

³⁵ *Chronica von Bündnisse v. Schweitzern, vol. in fol. S. I. A. 6.*

a trójai háború krétai szemtanújának tulajdonított fiktív napló, a *Dictys Cretensis Ephemeris belli Trojani* kézírata.³⁶ A hét vallásos jellegű tételben felbukkannak magyar nyelvű imádságok is.³⁷ Szerepelnek még énekek (MS.16, 17),³⁸ egy francia orvosi receptkönyv,³⁹ festmények,⁴⁰ valamint egy pirotechnikai kézirat.⁴¹ A bemutatás végén egy, a katalógus egésze szempontjából figyelemre méltó zsoltárparafrázist említenék.⁴² A tétel egy, az Osztrák Nemzeti Könyvtárban található könyv kézírataként azonosítható, amelynek szerzője a mű nyomtatott változata alapján Savoyai Jenő nyelvemstere, bizonyos Jean-Baptiste Paris volt.⁴³

Batthyány Lajos kéziratai a Magyar Nemzeti Levéltár anyaga alapján

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának anyagában is több érdekes dokumentumot találunk Batthyány Lajos kézirataival kapcsolatban. Batthyány Lajos bécsi házának iratai között szerepel egy kizárólag irat- és levélcsomókat felsoroló feljegyzés.⁴⁴ A különböző hivatali iratokat és családi levelek leírását tartalmazó dokumentum valamikor 1746 körül készülhetett. Batthyány Lajos a Magyar Udvari Kancellária általa betöltött elnöki tisztről (1733–1746)⁴⁵ lemondva – és egyúttal huzamos bécsi tartózkodásának lezárultával – láthatta szükségét annak, hogy rendezze iratait és összeállítsa azok listáját. A kézirat jelentőségét abban láthatjuk, hogy az akta- és levélkötegek címének felsorolásával Batthyány Lajos hivatali (kancellársága mellett Zala vármegye főispánja is volt) és családi működésének összképét láthatjuk kirajzolódni. Már pusztán az anyag elrendezése is bizonyos megállapításokra enged következtetni: az például, hogy leveleiknek kellett külön ládában helyet biztosítani, mutatja, hogy kancelláriai

³⁶ *Dictis cretensis de Bello Trojano*, vol. I. in 8vo S. I. D. 35. A mű rendszerint a trójai háború egy másik fiktív beszámolójával együtt volt olvasható: *Daretis Phrygii de excidio Troiae historia*.

³⁷ *Magyar imádságok*, vol. I. in 12. S. I. D. 41.

³⁸ *Cantata*, vol. II. in 4. S. I. D. 9–10. és *Cantata*, vol. I. in 4. S. I. D. 28.

³⁹ *Recueil de Recept Medicinal*, vol. I. in 4. S. I. D. 15.

⁴⁰ *Mahlerrey-Stücke*, vol. I. in fol. S. I. D.s. 43.

⁴¹ *Pirotechnicum*, vol. I. in 4to S. I. D. 20.

⁴² *Paraphrase sur le 4. et 6. Pseaume de la Penitance* S. I. D. 27.

⁴³ Jean Baptist PARIS (1731), *Paraphrase sur le 4me. et 6me. Pseaume de la Penitence. Le Miserere mei, et le De Profundis*. Wien, Johann-Baptist Schilgen. Österreichische Nationalbibliothek.

⁴⁴ HU-MNL-OL-P 1313.-I.-2. Lad.-21. No. 29. 190–195.

⁴⁵ FAZEKAS István (2014), A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai a 16–18. században, *Századok* 148, 5. 1131–1155.

munkatársa, Bernhard Heinrich von Germeten (1680–1737) és felesége, Kinsky Terézia (1700–1775) álltak a legintenzívebb kapcsolatban Batthyány Lajossal. Míg az itt felsorolt iratok a napi ügyintézés és kapcsolattartás során keletkeztek, az 1743-as könyvtárkatalóguson szereplő, hivatali feladatkörhöz kapcsolódó kéziratok kézikönyvek gyanánt állhattak a kancellár rendelkezésére, a hivatali munkához háttérrel biztosító egyfajta segédkönyvtárként.

A forrást egy másik sajátos szempontból is össze lehet vetni Batthyány Lajosnak az MTA Könyvtárában található katalógusával. Mindkét katalógusban szerepel egy, az adott kötetek elhelyezkedésére utaló sajátos kifejezés, mégpedig a *contignatio*. Míg az MNL listáján az iratok az alsó (infra) *contignatio* öt ládája és a felső (supra) *contignatio* 12 ládája szerint vannak feltüntetve, az MTA Könyvtár katalógusában az egyes tételek melletti jelzet négy paramétere közül az egyik (az első) szintén az alsó vagy felső *contignatiót* jelzi. A fogalomra a legközelebbi példát az alsó-ausztriai Göttweig bencés apátságában levő könyv- és tárggyűjtemény 1744-ből való rézmet-szetes ábrázolásánál találtuk,⁴⁶ amelynél a *contignatio* egyértelműen más szinten levő, különálló helyiséget jelöl. Még egyetlen forrás van, amely elvben kapcsolatban állhat a könyvtárnak a *contignatio* fogalmával jelölt berendezésével: ez egy nyolc darab, Bécsből Pozsonyba küldött művet felsoroló 1752-es levél,⁴⁷ ahol egy bizonyos alsó és felső könyvtárról van szó,⁴⁸ azonban ezt is csak bajosan lehet az általunk elemzett két lajstrom kapcsán értelmezni.⁴⁹ Talán valószínűbb, hogy a kizárólag kéziratos tartalmú lajstromon egyetlen galériás helyiségre kell gondolni, míg a könyvtár esetében – a göttweigi példát szem előtt tartva – inkább két különálló szinten elhelyezkedő helyiségben voltak a kötetek.

Hogy pontosan melyik ház adott helyet a két lajstromon felsorolt könyvtárnak és iratoknak, arról a dokumentumok nem árulkodnak. Két ingatlan

⁴⁶ Manuela MAYER (2022), Das Bild als Katalog? Salomon Kleiners Ansichten der Sammlungen des Stiftes Göttweig, In MEMO Sonderband 2: Mona Garloff – Natalie Krentz (Hrsg.), Objektordnungen zwischen Zeiten und Räumen. Verzeichnung, Transport und die Deutung von Objekten im Wandel. Pdf-Format. https://doi.org/10.25536/2022sb02_03.

⁴⁷ HU-MNL-OL-P 1317-A-II.-30.-B-32.

⁴⁸ Az összesen nyolc mű közül ötöt egy bizonyos felső könyvtárból („auß der obern Bibliothec”), hármat pedig az alsó könyvtárból („auß der untern Bibliothec”) származóként említi.

⁴⁹ Az itt szereplő nyolcból négy tétel azonosítható az MTA Könyvtárában található katalógus anyagával, így tehát össze is lehet vetni a két anyagot ebből a szempontból. Ebből annyi derül ki, hogy míg a Moreri lexikonjához kapcsolódó két tétel helye megfeleltethető, hiszen azt a levélben az alsó könyvtárból, a katalóguson az infra *contignatió*ban találjuk. Ugyanakkor, míg a teológia szakon levő két tételt a levélben a felső könyvtárból valóként említik, addig a katalóguson az infra *contignatió*ban vannak. A könyvtárban könnyen történhetett átrendezés, és persze az összevethető négy tétel sem jelent olyan számot, hogy igazán releváns megállapítás forrásául szolgáljon a könyvtár mibenlétével kapcsolatban.

jöhet számításba, mindkettő az egykori vordere Schenkenstrassén, a mai Bankgassén feküdt. Az egyik a vordere Schenkenstrasse (mai Bankgasse) és a hintere Schenkenstrasse sarkán álló korábbi Frischenhauser-féle szabadház (a régi 57. szám alatt),⁵⁰ mely a Batthyány Lajos anyja, Strattmann Eleonóra (1672–1741) által szerzett háztömb része volt (a mai Bankgasse 2. szám alatt), és amelyet Lajos testvérétől anyjuk halála után, 1742-ben egy csere keretében szerzett (így lett Károlyé a régi 58.-as szám alatti ingatlan).⁵¹ A másik az ugyancsak a mai Bankgassén levő (Bankgasse 8., régi házszáma 48.), Strattmann Eleonóra sógornőjétől, Eleonore Therese von Strattmann-tól (1678–1739) 1739-től Batthyány Lajoshoz kerülő ház, amely később Batthyány Lajos hitbizományi háza lesz.⁵² Talán valószínűbb, hogy ez a ház adott helyet a könyvtárnak és a felsorolt iratoknak is, hiszen a Staatskalender 1746-es kiadása Batthyány Lajos lakóhelyeként – „*wohnt nächst dem schwarzen Thor, in seinem Haus*” – ezt említi.⁵³ A fondban egyébként a Schenkenstrassén levő Batthyány-ingatlanra vonatkozó különböző iratok listáit is megtaláljuk.⁵⁴ Kancelláriai hivataláról való lemondása után Batthyány Lajos a Magyar Királyság területén tartózkodott inkább. Kérdés, hogy az iratok követték-e az ekkor már (1751-től) nádor Batthyány Lajost Magyarországra. Az 1756-ban keletkezett dokumentumban többek között azt olvashatjuk, hogy Johann Hackel, Batthyány Lajos bécsi minde-nese azt az utasítást kapja urától, hogy gondoskodjon bizonyos iratok és az iratszékrenyek első adandó alkalommal történő Körmendre szállításáról.⁵⁵

Az MNL OL iratairól szólva még két érdekes dokumentumról érdemes említést tenni, különösen, hogy kiindulópontunkat Batthyány Lajos könyvtára jelenti. Az egyik egy Strattmann-könyvtár-katalógus.⁵⁶ A lajstromon

⁵⁰ Paul HARRER-LUCIENFELD (1957), *Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur*, 7. Band, Wien. 118–121.

⁵¹ KÖKÉNYESI Zsolt (2021), *Az udvar vonzásában. A magyar főnemesség bécsi integrációjának színterei (1711–1765)*. Budapest, L'Harmattan. 362–363. <https://doi.org/10.56037/978-963-414-873-9>.

⁵² HU-MNL-OL-P 1313. 166. kötet, 4.

⁵³ A *schwarzer Thor*, vagyis „Fekete kapu” a mai Bankgasse és Petrarca-gasse kereszteződésénél levő 35. számú házat jelölte, amely éppen Batthyány Lajos 57. szám alatti sarokházával szemben helyezkedett el. Harrer-Lucienfeld 1957: 116. Térképen is jól látható a két ház viszonya. Harrer-Lucienfeld 1957: 1.

⁵⁴ HU-MNL-OL-P 1313-I.-2. Lad. 21.-No. 29.

⁵⁵ „Nachdem die Windischgrazische Bibliothek auszuraumen ist, als seynd alle Bücher in ein von den nähren Zimmern wiederaufzustellen, und Sorg zu tragen, daß nichts verlohren seyn. Die Schriften aber, und der grossen Schriften Kasten sollen mit erster Gelegenheit auf Körmont geschiebet werden. Die Zeitungen aber alle zusam geglaubt und in eine Verschlag beysamen verwahret, die Schriften aber in gute Verschlag vermacht werden.” *Pro Memoira vor dem Hackel den 4to April 1756*. HU-MNL-OL-P 1313-I.-2. Lad. 21.-No. 30. 187-188.

⁵⁶ *Conscriptio Librorum Bibliothecae Strattmannianae* címmel az HU-MNL-OL-P. 1313.-II.-17. 263. jelzetten.

1246 kötet leírását találjuk 916 tételben. A könyvanyagot a rajta szereplő tételek alapján viszonylag egyértelműen tudjuk személyhez kötni: a katalóguson szinte pontosan 1707-ig kiadott köteteket találunk, és ez a megjelenési idő egybeesik Heinrich von Strattmann (1662–1707) életének idejével, aki Strattmann Eleonóra bátyja, és a hitbizományi ház kapcsán már említett sógornő és nagynéni, Eleonore Therese Strattmann (született Schellard) férje volt. A másik is könyvtári jellegű forrás. Batthyány Lajos possessor bejegyzését és ex librisét egyetlen könyvben sem találjuk, ugyanakkor a nádorsága alatt összeállított és másolt kötetekben megtaláljuk ex librisét. Kulcsár Krisztina az általa másoltatott perkivonatok egyik kötetét idézi példaként.⁵⁷

Batthyány Lajos kéziratai az OSZK-ban

Az Országos Széchényi Könyvtárban több kézirátára, valamint életére vonatkozó érdekes dokumentumot találunk Batthyány Lajossal kapcsolatban. Kiemelkedőnek tekinthető a *B. Ludovici data biographica* nevet viselő, a kutatás számára korábban ismeretlen életrajz,⁵⁸ amely Batthyány Lajos pályafutását a kancellárságról való lemondásáig, 1746-ig foglalja össze öt oldalon.⁵⁹ A forrás fő érdemét a hivatali, közéleti tevékenység számbavétele mellett a Batthyány tanulmányaira és nyugat-európai utazására vonatkozó adatok jelentik. Hasonló összegzés egyébként Batthyány Lajos atyja, II. Ádám életéről is ismeretes az OSZK-ban.⁶⁰ Szintén a Batthyány Lajos tevékenységét illető sajátos figyelemről (és iratainak tudatos felhasználásáról) árulkodik az OSZK egy másik dokumentuma, amely kizárólag Batthyány Lajoshoz írt magyar levelek válogatását tartalmazza egy vaskos folio kötetben.⁶¹ Ez a forrás is – amely kiegészíthető az MNL-ben található

⁵⁷ KULCSÁR Krisztina (2017), Nádorság és ami vele jár – A nádor hivatali feladatai a 18. században Batthyány Lajos példája alapján. In MÓRICZ Péter (szerk.) (2017), *Batthyány Lajos nádor*, Körmend, Körmendi Kulturális Központ, Múzeum és Könyvtár. 51–66, 60, 66. HU-MNL-OL, Bírósági levéltárak, Kúriai Levéltár, Királyi Kúria, Decisiones curiales (O 39), 1. kötet.

⁵⁸ Doina Biro egy heti beosztást adó órarend kapcsán ír „curriculum vitae-szerű dokumentum”-ról, ha azonban van ilyen, akkor az az OSZK-ban található életrajza. Doina BIRO (2006), Hatalom és kötelesség között – A Batthyány család asszonyai és lányai a századok folyamán. In NAGY Zoltán (szerk.) (2006), *A Batthyányak évszázadai Tudományos konferencia Körmenden 2005. október 27–29.* Körmend–Szombathely, Körmend Város Önkormányzata. 45–52, 38. Az órarend jelzete: HU-MNL-OL-P 1317-A-II.-30.-C.

⁵⁹ OSZK. Fol. Lat. 2575.

⁶⁰ SZEREMLEY György: *Néhai M. Gr. Batthyáni Ádám úr jelesb dolgairól amit ex traditione is tudok.* OSZK, Kézirattár, Fol. Hung. 452. Szeremley György Batthyány Lajos egyik fontos titkára volt.

⁶¹ *Correspondentia autographica praelatorum, magnatum Hungariae idiomate patrio saec. XVIII.* OSZK. Fol. Hung. 168.

levelezési anyaggal⁶² – bizonyosan számos fontos részletet tartalmaz a kancellár és nádor életével kapcsolatban. Már Batthyány Lajostól származóan tartalmaz egy-egy nagy jelentőségű levelet és beszédet az a válogatás, amely a magyar történelem kiemelkedő retorikai teljesítményeinek magyar nyelvű gyűjteménye kíván lenni.⁶³ A válogatás egyik darabja Batthyány Lajosnak a nevezetes „*vitam et sanguinem*” megajánlás előtt elmondott beszéde⁶⁴ az 1741-es országgyűlésen,⁶⁵ egy másik pedig Batthyány Lajos kancellárságról való 1746. június 19-i leköszönő levele⁶⁶ (mindkettő eredetije latin nyelven hangzott el, illetve íródott). A gyűjteményben egyébként egy Batthyány Lajos apósa, Theodor Althet Heinrich von Strattmann (1637–1693) által,⁶⁷ valamint testvére, Batthyány Károly tiszteletére mondott beszéd is szerepel,⁶⁸ ami azért sem lehet meglepő, mert a válogatás készítője és fordítója, bodó-baári és nagy-lucsei Mészáros Ignác (1729–1800) egy másik, szintén általa készített irat tanúsága szerint Batthyány Károly titkára volt.⁶⁹

⁶² Hasonló levélgyűjteményt jelent a Batthyány Lajos által elsősorban gyermekeinek (több levél címzettje testvére, Batthyány Károly) írt – főleg francia nyelvű – levelek válogatása: *Eigenhändige Aufsätze deren Ihro Excellenz Ungr. Palatino an Hochdero Sohne und Töchter erlassenen Briefen v. Anno 1738. 42. 45. & 755. bis 1765. Meistens aber ohne Jahr*: MNL-OL-P 1317-A-II.-30.-C/a.

⁶³ *Külömb külömb alkalmatosságokban mondott Jeles Beszédek, és irott Nevezetes Levelek Mellyeket munkáson öszveszerezvén nagyobb részént más nyelvekből által-tévén, akár példaképen, akár emlékezetre ki bótátotta Bodó-Baari és Nagy Luttsei Mészáros Ignázt* (kézirat: OSZK, Kézirtattár, Fol. Hung. 164).

⁶⁴ *Beszéd, mellyet Felséges Maria Theresia Sz: Iván havának 25. napjan esett Koronázásának alkalmatosságával folyt Ország-Gyűlese alatt Poson várában a Nagy Palotában, hova a gyűlésből minden Fő Fő Rendek és Statusok hivatvatván, meg-jelentenek, leg-ottan a Kisded, és tsetse-mes Fő-Hertzei, és Királyi magzatjával, Jóseffel Királyi székében ülő ő Felsége előtt az Ausztriai Háznak akkor fel támadott sok ellenségei, és veszedelme ellen leendő országos rendelés, és insurrectio végett az Ország Statusihoz monda vala Méltóságos Gróf Batthyáni Lajos Udvari Magyar Kantzellarius 1741. eszt. Sz. Mihály hav. 11. nap. Deákból a Dietának actaiból*. A gyűjtemény 85–86. oldalán.

⁶⁵ Batthyány Lajos beszéde eredetijére egy példa: HU-MNL-OL-N 53 Regnicolaris levéltár, Archivum Regni, *Diaeta anni 1741*. 3. számú kötet, 392–394. Az egybevetés alapján úgy tűnik, a szövege alapvetően megfeleltethető az OSZK-ban talált magyar fordítással.

⁶⁶ *Levél mellyel Nagy Méltóságú Gróf Batthyáni Lajos le-tett Kantzelláriusi hivatalja után a Felséges Magyar Kantzellariától el-bútsúzott. Rohonczon 1746. eszt. Sz. Iván hav. 19. nap. Deákból*. A gyűjtemény 100–102. lapján.

⁶⁷ *Beszéd, mellyet Nagy Méltóságú Gróf Strattmann Ur, Császári Udvari Kantzellarius az Austriai Statusoknak, és Rendeknek gyűlekezetéhez mondott. Bécsben 1691. eszt. Németből. Das durchleüchtigste Archiv nevezett Könyvből*. 73–75. oldal.

⁶⁸ *Beszéd mellyel Horváth, Dalmátzia, és Sklavinia Országok Statusinak követei által 1743. esztendőben ... Batthyány Károly mint újon nevezetett Vitze-Király és Bán Bétsben köszöntetett. Deákból*. 93–94. oldal.

⁶⁹ *Ifjúságnak szóló öregek Tanítása, mellyet a Világ Tsinyaiban meg-okult és öregedett egy Atya élete végső órái előtt öregebbik Fiának Testamentumul hagyta ... a Bodó-Baari, és Nagy Lutséi Mészáros Ignázt a Batthyány Familia ahitatos Fundatioinak Actuarius és néhai Feld-*

Az OSZK-ban is található egy, az utolsó nemzeti nádor kéziratait tartalmazó dokumentum, mégpedig fia, Batthyány József könyvtárának 71 kötetnyi, Batthyány Lajoshoz tartozó kéziratainak kétkötetes iratjegyzéke 1792-ből.⁷⁰ Maga a jegyzék áttekintése is számos tanulsággal szolgál. A VI. Károly császárhoz szóló kérvényt jelző tétel alapján⁷¹ a Nyugat-Európát bejáró Batthyány minden valószínűség szerint Itáliában is megfordult.⁷² Szintén a testvérének, Batthyány Károlynak egy hadinaplót is készített a franciák ellen viselt háború 1745. évében. Batthyány Lajos iratjegyzékének párját jelenti fia, Batthyány József 59 kötetnyi kéziratainak szintén 1792-es kétkötetes iratjegyzéke.⁷³ Végezetül egy olyan kéziratot említsünk, ami arra utal, hogy nem teljesen reménytelen a kísérlet, hogy a Batthyányak katalógusokon, listákon szereplő érdekesebb kéziratainak is a nyomára bukkanjunk. Itt találjuk ugyanis Batthyány Lajos negyedik fia, Batthyány Fülöp (1735–1795) latin frázisgyűjteményét is 1750-ből,⁷⁴ amely minden jel szerint azonosítható Batthyány József 1795-ös pozsonyi katalógusának⁷⁵ tételével.⁷⁶ A kézirat a Jankovich-gyűjtemény pecsétjével szerepel, tehát azon Jankovich Miklós (1772–1846) révén került az OSZK-ba, aki részt vett egy, a Batthyány József halála (1799) után tartott aukción.⁷⁷ A Batthyány József

marschall Gróf Batthyány Károly, Horvát-Országi Bán és lett első Hertzegnek Secretariusus. OSZK, Kézirattár, Fol. Hung. 116.

⁷⁰ *Elenchus omnium Excellentissimi Comitis Ludovici a Batthyan condam Regni Hungariae Palatini actorum in LXXI voluminibus Bibliothaeae Eminentissimi ac Celsissimi S. R. Imp. Principis S. R. Ec. Cardinalis Primatis, Archi-Episcopi Strigoniensis Iosephi a Batthyan comprehensorum quorum singulis praemittitur brevis recensio generalis cum classificatione materialium in singulis tomis contentarum 1792.* OSZK Fol. Lat. 2202. 1–2. (A második kötet a jegyzék mutatója.)

⁷¹ *Instantia Comitis Ludovici a Batthyán, ut absolutis studiis, et terminato itinere in Italiam eum Sua Majestas applicet. VII. 141.* Az első kötet 18. oldalán.

⁷² Kérdés, hogy rögtön a tanulmányai végeztével és a nyugat-európai útja előtt, tehát életrajza szerint 1714-ben, vagy a török háború után, hivatali pályafutása kezdete előtt, tehát 1717–1718-ban.

⁷³ *Elenchus manuseriptorum publico-politicorum in LIX. voluminibus Eminentissimi ac Celsissimi S. R. Imp. Principis S. R. Ec. Cardinalis Primatis, Archi-Episcopi Strigoniensis Iosephi a Batthyan comprehensorum quorum singulis praemittitur brevis recensio generalis cum classificatione materialium in singulis tomis contentarum 1792.* OSZK Fol. Lat. 2023. 1–2.

⁷⁴ *Phrases latinae, collectae, scriptaeque a Comite Philippo Bottyáni Anno Domini 1750.* OSZK Quart. Lat. 104.

⁷⁵ *Catalogus Bibliothecae Eminentissimi Domini Cardinalis a Batthyan Librorum in Residentia Primatiali Civitatis existentium, 1795–1796.* MTAK Kézirattár, Könyvészet 2-rét 7. B. Batthyány József ezen a katalóguson szereplő pozsonyi könyvanyagának esetleges kapcsolatáról a kisbéri könyvanyaghoz: HURSÁN 2022: 425–426.

⁷⁶ *Phrases Latinae collectae, et scripta ab Ex. de Philippo a Batthyan 1750. I. quarto.*

⁷⁷ Jankovich Miklós beszámolója szerint egy Strattmann Eleonóra által készítettett és Savoyai Jenőnek ajándékozott ostáblát vásárolt. BUBRYÁK Orsolya (2004), Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei. Kiállítási katalógus, Magyar Nemzeti Galéria, 2002. november 28. – 2003.

érsekhez köthető – minden bizonnyal tetemes – könyves és kéziratos anyag majdani feltárása Batthyány Lajos kézíratainak további megismeréséhez is kulcsot jelenthet.

Összefoglalás

A három áttekintett gyűjtemény anyagában érdekes iratokra lehettünk figyelmesek. Az MTA Könyvtárában levő 1743-as könyvtárkatalógusán különleges kéziratok említését találjuk, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára anyagában egy valamikor 1746 körül készült, teljeskörűnek tekinthető jegyzéket a Batthyány Lajos működéséhez köthető akta- és levélcsomóról, az Országos Széchényi Könyvtár kézirtárában pedig fia, Batthyány József könyvtárában fennmaradt iratjegyzéke mellett eddig ismeretlen, latin nyelvű életrajzát leltük meg. Természetesen számos kérdőjel övezi a kéziratok érintett körét, és nem állt szándékunkban ezek teljeskörű eltüntetése. A kutatás jelen állásánál a Batthyány Lajoshoz köthető bécsi kéziratos anyag mozgásáról (főként több-kevesebb részének Körmendre szállításáról) továbbra sem tudunk pontos képet adni, és például a könyvkatalógusa vagy az OSZK-ban található iratjegyzék érdekesebb kézíratainak sorsáról, hollétéről sem rendelkezünk információkkal. A néhány kivétel, jelesen Kolonovics történeti műve egy másolatának az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban vagy Batthyány Fülöp latin frazeológiájának az Országos Széchényi Könyvtárban való megléte ugyanakkor azt mutatja, hogy még hozhat eredményt a törekvés, hogy megismerjük a Batthyány Lajoshoz köthető izgalmas kéziratok sorsát, és felleljük azokat.

SZABOLCS HURSÁN

Lajos Batthyány: the Chancellor and His Manuscripts

It may not be an exaggeration to count Lajos Ernő Batthyány (1696–1765) among the epoch-making figures of Hungarian history, yet the details of his life and work remain lesser known, even among researchers. Exploring Lajos Batthyány's book collection and related manuscripts can help fill this gap. In this study, I examine unique documents from the manuscript material connected to Lajos Batthyány found in three major collections in Budapest: the Library of the Hungarian Academy of Sciences (MTAK), the National Archives of Hungary (MNL-OL), and the National Széchényi Library (OSZK). The 1743 library catalog mentions interesting

február 16. Szerk.: Mikó Árpád, Magyar Nemzeti Galéria, Bp. 2002. *Ars Hungarica* 32, 1. 140–175, 142, 174.

manuscripts on specific topics, and a list of files and letters related to Batthyány's activities, compiled around 1746, provides a comprehensive overview of his work. Perhaps the most intriguing documents are held at the National Széchenyi Library, including a previously unknown contemporary biography written in Latin. The whereabouts of some of these notable documents mentioned in various lists are still unknown, but further research may yield additional discoveries in the future.